

ЗЛОЧИННІСТЬ У СФЕРІ ОБОРОННИХ ЗАКУПІВЕЛЬ: КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

CRIME IN THE SPHERE OF DEFENSE PROCUREMENT: CRIMINOLOGY CHARACTERISTICS

Ткачук О.В., аспірант

наукової лабораторії з проблем протидії злочинності

Навчально-науковий інститут № 1 Національної академії внутрішніх справ

Розглянуто кримінологічну характеристику у сфері оборонних закупівель та застосовано статистичний метод дослідження. Було розраховано низку показників: коефіцієнт злочинної активності, темпи зростання злочинності, обсяг завданих та відшкодованих збитків, структуру злочинності у досліджуваній сфері. За результатами аналізу зроблено висновок щодо несуттєвого зменшення коефіцієнту злочинної активності у 2024 році порівняно із показником 2023 року, що пов'язано з початком функціонування Агенції оборонних закупівель, яка зазнала реорганізації та стала єдиною організацією в структурі Міністерства оборони, що закуповує озброєння та військову техніку для збройних сил України з 1 січня 2024 року. Доведено, що протягом останніх трьох років відбулося суттєве та швидке збільшення темпів зростання злочинності у сфері оборонних закупівель. Проаналізовано структуру злочинності та з'ясовано, що у загальній кількості кримінальних правопорушень у сфері оборонних закупівель протягом 2020–2024 років найбільшу кількість діянь було кваліфіковано за ст.ст. 364 та 191 КК України. Також значну долю у зазначених протиправних діяннях становить одержання неправомірної вигоди (ст. 368 КК України) та службове підроблення (ст. 366 КК України), а найменшу долю у структурі злочинності у сфері оборонних закупівель займає службова недбалість (ст. 367 КК України). Доведено, що кримінологічна характеристика злочинності у сфері оборонних закупівель характеризує суттєве збільшення кількості вчинених досліджуваних кримінальних правопорушень, що спостерігається з початку повномасштабного вторгнення рф в Україну, та значний розмір матеріальних збитків, завданих державі кримінальними правопорушеннями у сфері оборонних закупівель. В абсолютному виразі розмір відшкодованої матеріальної шкоди у 2024 році найбільший за попередні п'ять років.

Ключові слова: оборонні закупівлі, злочинність, кримінологічна характеристика, структура злочинності, коефіцієнт злочинної активності, темпи зростання злочинності.

The criminological characteristics in the field of defense procurement were considered and a statistical research method was applied. A number of indicators were calculated: the coefficient of criminal activity, the growth rate of crime, the volume of damage caused and compensated, the structure of crime in the studied area. According to the results of the analysis, a conclusion was made about a slight decrease in the coefficient of criminal activity in 2024 compared to the indicator in 2023, which is associated with the start of the functioning of the Defense Procurement Agency, which underwent reorganization and became the only organization in the structure of the Ministry of Defense that purchases weapons and military equipment for the Armed Forces of Ukraine from January 1, 2024. It is proven that over the past three years there has been a significant and rapid increase in the growth rate of crime in the field of defense procurement. The structure of crime was analyzed and it was found that in the total number of criminal offenses in the field of defense procurement during 2020–2024, the largest number of acts was qualified under Articles 364 and 191 of the Criminal Code of Ukraine. Also, a significant share of the above-mentioned illegal acts is the receipt of unlawful benefit (Article 368 of the Criminal Code of Ukraine) and official forgery (Article 366 of the Criminal Code of Ukraine), and the smallest share in the structure of crime in the field of defense procurement is official negligence (Article 367 of the Criminal Code of Ukraine). It is proven that the criminological characteristics of crime in the field of defense procurement characterize a significant increase in the number of criminal offenses committed under investigation, which has been observed since the beginning of the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine, and a significant amount of material damage caused to the state by criminal offenses in the field of defense procurement. In absolute terms, the amount of compensated material damage in 2024 is the largest in the previous five years.

Key words: defense procurement, crime, criminological characteristics, crime structure, criminal activity coefficient, crime growth rates.

Сьогодні злочинність у сфері оборонних закупівель характеризується значним рівнем суспільної небезпеки, адже посягання відбувається не лише на сферу розподілу та використання публічних коштів, а й на сферу обороноздатності країни та матеріально-технічну забезпеченість війська, що є надзвичайно актуальним в умовах протистояння збройної агресії рф проти України. Для розроблення та запровадження державою ефективних заходів щодо запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері оборонних закупівель, важливо розуміти особливості криміногенних явищ, які існують у даній сфері та негативно на неї впливають [1, с. 246]. Цьому сприяє побудова кримінологічної характеристики злочинності у сфері оборонних закупівель.

Питання, пов'язані з кримінологічною характеристикою злочинності, у своїх роботах розглядали Батиргарєєв В.С., Богатирьов І.Г., Голіна В.В., Головків Б.М., Даньшин І.М., Закалюк А.П., Зелінський А.Ф., Джужа О.М., Кальман О.Г., Кальченко Т.Л., Колб О.Г., Ліхвіцький Я.О., Литвинов О.М., Новіков О.В., Руфанова В.М., Титаренко О.О., Тихонова О.В., Фіалка М.І. та інші. Проте, особливості кримінологічної характеристики злочинності у сфері оборонних закупівель не знайшла свого детального висвітлення.

Метою статті є визначення характерних особливостей злочинності у сфері оборонних закупівель.

Зміст дефініції «кримінологічна характеристика» досліджується протягом багатьох років, але й досі одноманітності у її тлумаченні не досягнуто. Найбільш розповсюдженими визначеннями є наступні:

- комплексне поняття, яке визначає поширеність відповідної протиправної поведінки, її різновидів, типові способи скоєння, а також особливості особистості суб'єктів злочинів, вона охоплює кількісні та якісні показники стану того або іншого виду злочинності та відомості про особистість злочинця [2];

- опис характерних рис злочинності як явища через призму аналізу її кількісно-якісних показників, а саме: абсолютна кількість злочинів та злочинців, коефіцієнти злочинності (коефіцієнт злочинної інтенсивності та коефіцієнт злочинної активності), динаміка злочинності, структура злочинності, географія злочинності та ціна злочинності [3, с. 244];

- характеристика, що охоплює кількісно-якісні статистично значущі показники про злочини та особу злочинця, які відображають ступінь їх суспільної небезпечності [4];

- базові ознаки певного виду злочинності, зокрема, стан, рівень, структура, динаміка, географія, латентність, а також причини, що породжують та сприяють її розвитку й усталеності, та основних біологічних, соціальних і пси-

хологічних рис особи чи групи осіб, які чинять такі діяння чи формують для них підґрунтя [5, с. 32–35];

– результати аналізу кількісно-якісних показників окремої групи злочинів, кримінологічно-значимих груп ознак особи злочинця; криміногенні детермінанти, що зумовлюють вчинення злочинів; установлення кореляційного зв'язку між соціальними, економічними, політичними, організаційно-управлінськими причинами та умовами вчинення конкретних злочинів [6];

– кількісні та якісні показники злочинності (структура, динаміка, інтенсивність, географія і т.д.), статистичні відомості, що характеризують осіб, які вчиняють злочини на території великих міст, детермінанти протиправної діяльності на територіях українських міст [7, с. 32–34; 8, с. 78; 9, с. 28–29];

– визначення найбільш істотних особливостей певного виду кримінального правопорушення, якостей, ознак через кількісно-якісні показники (абсолютну кількість злочинів та злочинців, коефіцієнти злочинності (коефіцієнт злочинної інтенсивності та коефіцієнт злочинної активності), динаміку злочинності, структуру злочинності, географію злочинності, її ціну), відомості про особистість злочинця та жертви [10, с. 165] тощо.

Аналіз наукових поглядів на досліджувану категорію дозволив зробити висновок, що у вузькому розумінні кримінологічна характеристика охоплює цифрові показники, а в широкому – до кількісних показників додаються ознаки якісного характеру (зокрема, причини) [1, с. 248]. Одним з показників, що входить до кримінологічної характеристики є коефіцієнт злочинної активності який виражає ступінь ураженості різних верств населення злочинністю або певними її видами, а також ступінь поширення різних видів злочинів в окремо визначеному сегменті суспільства. При розрахунку цього показника співвідносяться кількість осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, до усього населення певної території, з розрахунку на яку визначається зазначений показник. Але розраховувати поширення злочинності у сфері оборонних закупівель на певній території є недоцільним, адже кількість вчинених правопорушень не є інформативним та не відображує її особливості, адже локалізація оборонних закупівель залежить від місця знаходження державного замовника. Тому варто розглядати поширення досліджуваного виду злочинності на території всієї країни. Використовуючи дані Державної служби статистики України [11], а також Офісу Генерального прокурора [12] коефіцієнт злочинної активності (серед службових осіб, що можуть вчинити кримінальне правопорушення у сфері оборонних закупівель) у 2020 році склав 0,09 %, у 2021 році – 0,1 %, у 2022 році – 0,17 %, у 2023 році – 0,52 %, у 2024 році – 0,41 %. Тобто з початком повномасштабного вторгнення, коефіцієнт злочинної активності у сфері оборонних закупівель поступово збільшується.

Водночас, спостерігається несуттєве зменшення коефіцієнту злочинної активності у 2024 році порівняно із показником 2023 року. Зазначене пов'язуємо з тим, що з 1 січня 2024 року розпочала своє функціонування Агенція оборонних закупівель, яка зазнала реорганізації та стала єдиною організацією в структурі Міністерства оборони, що закуповує озброєння та військову техніку для збройних сил України. Бюджет Агенції у 2024 році склав 306,1 млрд грн на закупівлю озброєння та військової техніки. Керівниця Агенції акцентувала увагу, що у 2024 році їм «вдалося суттєво знизити або принаймні втримати середні ціни на боєприпаси критичної номенклатури навіть попри стійку тенденцію цін до зростання через глобальний дефіцит вибухових речовин та високий попит на боєприпаси» [13]. Водночас, динаміка кримінальних правопорушень у сфері оборонних закупівель свідчить про те, що зазначена реорганізація несуттєво сприяла зменшенню кількості вчинюваних кримінальних правопорушень.

Розраховані показники коефіцієнту злочинної активності за досліджуваний період можуть здатися несуттєвими. Проте, це пояснюється специфікою сфери оборонних закупівель, адже кількість осіб, що можуть вчинити кримінальні правопорушення у сфері оборонних закупівель, незначна, порівняно з кількістю населення як на певній території, так і в межах усієї країни. Варто враховувати, що кримінальні правопорушення дуже часто вчинюються у співучасті, що характерно для економічних злочинів, учинених за участю службових осіб. Тому коефіцієнт злочинної активності доцільно розраховувати не для всього населення, а лише для тих, хто працюють на тих об'єктах, що беруть участь в оборонних закупівлях.

Враховуючи особливості сфери оборонних закупівель та суттєве збільшення обсягу фінансування, що відбулося з початку повномасштабного вторгнення рф в України інформативним є показник середньорічних темпів зростання злочинності у досліджуваній сфері з 24 лютого 2022 року по теперішній час – він становить 203 %. По роках темпи зростання кількості вчинених кримінальних правопорушень у досліджуваній сфері складають 138 % у 2022 році, 365 % у 2023 році та 165 % у 2024 році відповідно. Аналіз темпів зростання кількості вчинених кримінальних правопорушень у сфері оборонних закупівель порівняно з останнім довоєнним роком дозволяє побачити, якої суттєвої криміналізації зазнала зазначена сфера. Зокрема, у 2022 році зростання кількості кримінальних правопорушень у сфері оборонних закупівель у відносних показниках порівняно з 2021 роком становить 138%, у 2023 році – 505%, у 2024 році – 835%. Тому можна стверджувати, що останні три роки відбулося суттєве та швидке збільшення темпів зростання злочинності у сфері оборонних закупівель.

Середньорічні темпи зростання або зниження кримінальних правопорушень у сфері оборонних закупівель протягом 2020–2024 років, виражені у відносних величинах, розраховані за формулою середньої геометричної річних темпів зростання, склали 77,7 %. Тобто протягом останніх п'яти років середньорічна кількість кримінальних правопорушень у сфері оборонних закупівель збільшилася майже на 78 %.

Розмежування динаміки зростання кількості вчинюваних правопорушень за регіональною ознакою вбачається недоцільним, адже обсяг коштів, виділених на оборонні закупівлі, залежить не від певного регіону, а від потреби у предметі закупівлі, яка виникає залежно від тієї ситуації, яка складається, зокрема, в зоні ведення бойових дій та загалом від ситуації щодо протистояння збройній агресії рф. Тому більш інформативним є розуміння загальної тенденції злочинності у сфері оборонних закупівель без виокремлення особливостей за територіальною ознакою або за ознакою предмету закупівлі.

У загальній кількості кримінальних правопорушень у сфері оборонних закупівель протягом 2020–2024 років найбільшу кількість діянь було кваліфіковано за ст.ст. 364 та 191 КК України. Також значну долю у зазначених протиправних діяннях становить одержання неправомірної вигоди (ст. 368 КК України) та службове підроблення (ст. 366 КК України), а найменшу долю у структурі злочинності у сфері оборонних закупівель займає службова недбалість (ст. 367 КК України).

Злочинність у сфері оборонних закупівель, крім зниження військової спроможності завдає суттєвих матеріальних збитків державі. Зокрема, у 2020 році від вчинення кримінальних правопорушень у досліджуваній сфері було встановлено збитків у сумі 116413 тис. грн., у 2021 році – 222007 тис. грн (що майже у двічі перевищує показник попереднього року), у 2022 році – 70350 тис. грн, у 2023 році – 343048 тис. грн (що майже у п'ять разів перевищує показник попереднього року), а у 2024 році – 1895546 тис. грн (що становить 550 % порівняно з попе-

реднім роком). Отже, розмір установлених збитків майже щорічно збільшувався, крім 2022 року. Проте, можна припустити, що зменшення показника розміру установлених збитків у 2022 році пов'язане з початком повномасштабного вторгнення та менш активною роботою правоохоронних органів у напрямі виявлення та розслідування кримінальних правопорушень у сфері оборонних закупівель. Схожа тенденція спостерігається й щодо розміру відшкодованої суми матеріальних збитків, а саме: у 2020 році – 4682 тис. грн, у 2021 році – 6842 тис. грн, у 2022 році – 3168 тис. грн, у 2023 році – 48474 тис. грн та у 2024 році – 82898 тис. грн. Отже, у 2020 році було відшкодовано лише 4 % від розміру установлених збитків, у 2021 році – 3 %, у 2022 році – 4,5 %, у 2023 році – 14 %, а у 2024 році – 4,3 %. Проте, незначна питома вага відшкодованого матеріального збитку у 2024 році пояснюється розміром установлених збитків у цьому році – близько 5 млрд грн. В абсолютному виразі розмір відшкодованої матеріальної шкоди у 2024 році найбільший за усі п'ять років, що були досліджені.

Викладене вище дозволяє стверджувати, що при дослідженні кримінологічної характеристики злочинності у сфері оборонних закупівель доцільно звертати основну увагу на період воєнного стану. Адже саме у цей час протиправні посягання у досліджуваній сфері характеризуються підвищеним ступенем суспільної небезпеки. При цьому варто враховувати, що особливості злочинності у сфері оборонних закупівель у період повоєнного відновлення будуть зовсім іншими.

Під час визначення особливостей злочинності у сфері оборонних закупівель в основу був покладений най-

більш розповсюджений метод для такого виду досліджень – статистичний. Водночас, ми погоджуємось з думкою Пазій Б.А., висловленою щодо кримінологічної оцінки крадіжок в умовах воєнного стану, яку можна повністю екстраполювати на кримінологічну характеристику злочинності у сфері оборонних закупівель, що вона ускладнена через: темпоральні обмеження аналізу, адже є вихідна точка аналізу – 24 лютого, коли в Україні було введено воєнний стан, без кінцевої дати, адже він триває й дотепер; неповноту періоду спостереження для співставлення даних із попередніми або наступними роками [14, с. 78–79].

Отже, кримінологічна характеристика злочинності у сфері оборонних закупівель характеризує суттєве збільшення кількості вчинених досліджуваних кримінальних правопорушень, що спостерігається з початку повномасштабного вторгнення рф в Україну. Зазначене пояснюється загальними процесами, що відбуваються у суспільстві у цей час. Йдеться про те, що фронт динамічний, а ворог – досить гарно забезпечений засобами ведення війни. Тому сьогодні потрібно більше зброї, боєприпасів, а також більше речового забезпечення з тим, щоб забезпечити необхідний об'єм мобілізації. Адже потреба в мобілізації росте через те, що ворог продовжує відкриту збройну агресію проти України і не планує зупинятися. Відповідно, Міноборони треба і надалі забезпечувати особовий склад ЗСУ, який від початку вторгнення зріс на порядок, всім необхідним тиловим забезпеченням, зброєю, безпілотниками тощо. Тому Міністерство оборони України постійно ініціює перегляд та збільшення бюджетних витрат на фінансування воєнних потреб, а це, у свою чергу, – провокує надмірну зацікавленість з боку правопорушників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тихонова О.В. Щодо розуміння категорії «кримінологічна характеристика». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 8. С. 246–249.
2. Зелінський А. Ф. Кримінологія : навч. посіб. Х., 2000. С. 153.
3. Фіалка М.І. До проблем визначення змісту терміна «кримінологічна характеристика злочинності». *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 1 (9). С. 237–246.
4. Кальман О. Г. Стан та головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми : моногр. Х. : Гімназія, 2003. 352 с.
5. Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами : навч. посіб. / [Джужа О. М., Моїсєєв Є. М., Василевич В. В. та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі. К. : Атіка, 2001. 368 с.
6. Руфанова В. М., Титаренко О.О. Запобігання органами внутрішніх справ злочинам, пов'язаним з незаконним використанням бюджетних коштів : моногр. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2012. С. 24.
7. Батиргарєєва В.С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних із проникненням у житло : монографія. Харків : Одиссей, 2003. 256 с.
8. Бойко В.В. Кримінологічна характеристика та запобігання тяжким насильницьким злочинам проти життя та здоров'я особи в особливо великих містах України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 280 с.
9. Алфьоров С.М. Діяльність органів внутрішніх справ по протидії злочинності у курортних регіонах (кримінологічне дослідження на матеріалах Запорізької області) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 197 с.
10. Маміна О.В. Поняття кримінологічної характеристики неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником. *Право.ua*. 2022. № 1. С. 163–167.
11. Державна служба статистики України : Офіційний сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
12. Офіс Генерального прокурора : Офіційний сайт. URL: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>.
13. Безрукова М. Більше зброї, менше посередників. Агенція оборонних закупівель у 2024 році – в цифрах. *Українська правда*. 08 січ. 2025 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2025/01/8/7492556/>.
14. Пазій Б.А. Кримінологічна характеристика та запобігання крадіжкам, що вчиняються в Україні в умовах воєнного або надзвичайного стану. Дис. ... д-ра філософії. Спеціальність : 081. Х., 2023. 239 с.